

УДК 343(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.18>

І. М. Леган
orcid.org/0000-0003-2933-4971
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»

ГЕНОЦИД ЯК ЗЛОЧИН ПРОТИ БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Впродовж всієї історії розвитку людства у світі існували випадки масового знищення людей через національну, етнічну чи расову приналежність або спільні релігійні переконання, які забирали життя мільйонів безвинних жертв та мають назву «геноцид».

Геноцид є найтяжчим міжнародним злочином, вчинення якого є підставою для міжнародно-правової відповідальності держав та кримінальної відповідальності індивідів. Недарма геноцид називають «злочином усіх злочинів».

Геноцид був визнаний міжнародним злочином вже в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 11 грудня 1946 року. Необхідно зазначити, що резолюція 180 (II) від 21 листопада 1947 року встановила, що «...геноцид є міжнародним злочином, який тягне за собою національну та міжнародну відповідальність окремих осіб і держав».

Метою статті є аналіз геноциду як злочину проти безпеки людства за міжнародним кримінальним правом.

Стан дослідження. Питання геноциду були охарактеризовані та досліджені у працях таких вчених як Ю. Бендерський, Н. Зелінська, І. Лукашук, А. Маєвська, Ю. Манійчук, П. Ярошевич та інших вітчизняних вчених. Однак, не дивлячись на зацікавленість вчених даною проблематикою, окремі аспекти геноциду як злочину проти безпеки людства за міжнародним кримінальним правом досліджені в повній мірі не були.

Виклад основного матеріалу. У міжнародному праві ініціатором появи поняття злочину геноциду був американський юрист Рафаель Лемкін. Кульмінацією багаторічних зусиль Лемкіна стало ухвалення Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 9 грудня 1948 року Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, що набула чинності у 1951 році.

Україна підписала Конвенцію про геноцид 16 грудня 1949 року та ратифікувала 15 листопада 1954 року.

Саме визначення геноциду, закріплене в Конвенції, є міжнародно-визнаним та використовується у Римському статуті Міжнародного кри-

мінального суду, один з прокурорів якого Карім Хан нині розслідує злочини росії проти України.

У ст. 2 Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 року вказується, що під геноцидом розуміють дії, які вчиняються з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку:

- вбивство членів такої групи;
- заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи;
- навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне її знищення;
- заходи, розраховані на запобігання народженню дітей у середовищі такої групи;
- насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу [2].

Таким чином, до складу міжнародного злочину геноциду вводиться необхідна ознака вини, яка виступає у цьому разі в яскраво вираженій формі вийного умислу. Геноцид є не лише тяжким, але й масовим порушенням прав людини.

На думку науковців, геноцид існує з того моменту, коли його жертвою стає хоча б одна людина, не обов'язково всі члени групи. Проте геноцид характеризується злочинним наміром знищити саме всю групу, членом якої є ця людина. За відсутності такого наміру відповідний акт не може бути кваліфікований як геноцид, незважаючи на його жорстокість. Від вбивства людини як кримінального злочину геноцид відрізняється саме наміром знищити групу як таку [5].

Згідно зі ст. 3 Конвенції 1948 р., покарання передбачається за такі діяння:

- а) геноцид;
- б) змова з метою здійснення геноциду;
- в) пряме і публічне підбурювання до здійснення геноциду;
- г) замах на здійснення геноциду;
- д) співучасть у геноциді [2].

Формулювання визначення злочину геноциду аналогічне тому, яке викладене у ст. 2 Конвенції 1948 р., міститься в ст. 2 Проекту кодексу злочинів проти миру й безпеки людства 1996 р. Проте

цей документ не набрав чинності як міжнародний договір [2].

Основними чинними міжнародно-правовими суб'єктами механізму боротьби з міжнародними злочинами, в тому числі зі злочином геноциду, є Рада Безпеки ООН, Міжнародний Суд ООН та Міжнародний кримінальний суд. Проте діяльність вказаних інституцій не завжди є достатньо ефективною.

У певних випадках рішення Ради Безпеки ООН можуть мати політичне забарвлення. Під час винесення рішень Радою Безпеки велику роль відіграють погляди та інтереси постійних членів, які мають право вето. Вказаний орган є, передусім, політичним, а не судовим.

Міжнародний Суд ООН не зможе розглядати справу і виносити рішення щодо держави, яка вчинила міжнародний злочин, без її на те згоди. До того ж, юрисдикція Суду не поширюється на держави, які не є членами ООН, за винятком випадків, коли такі держави надають спеціальну згоду на юрисдикцію Суду і сплачують певні внески на витрати Суду[5].

Щодо Міжнародного кримінального суду, то згідно з Римським статутом 1998 року вказаний Суд може виносити рішення лише щодо індивідів.

У міжнародному праві за вчинення геноциду настає лише міжнародна кримінальна відповідальність фізичних осіб. Це звужує дію міжнародного права та зменшує його ефективність у боротьбі й превенції вказаного злочину, адже міжнародний злочин геноциду неможливий без прямої участі, як мінімум, однієї держави.

Вказаний злочин, як показує міжнародна практика та невітніші прецеденти, не міг би мати місця без залучення всього державного механізму, включаючи виконавчу, судову і законодавчу гілки влади. Слід зауважити, що у випадку геноциду злочинна політика держави реалізується її центральними і місцевими органами публічної влади, закріплюється на законодавчому рівні, забезпечується правоохоронними та силовими структурами і підтримується на рівні населення цієї держави, який через інститути представницької демократії бере участь у формуванні злочинної політики й підтримує її після запровадження [5].

Згідно статті 4 Конвенції «Особи, які здійснюють геноцид або інші з перерахованих у статті 3 діянь, підлягають покаранню незалежно від того, чи є вони відповідальними за конституцією правителями, посадовими або приватними особами». Особливістю статті 4 є те, що вона визначає, що особи, які вчинили злочин геноциду підлягають покаранню незалежно від того чи є вони відповідальними за конституцією своєї держави вищими посадовими особами чи приватними особами [2].

Принцип особистої кримінальної відповідальності застосовується однаково і без будь-яких винятків до всіх осіб у межах їх відповідальності на рівні державної влади чи військового командування, виходячи з конкретної участі таких осіб у вчиненні актів геноциду.

Практика реалізації держав обов'язку призначення покарання за злочин геноциду відповідно до Конвенції про геноцид свідчить або про її застосування в національних судах, або про застосування відповідної норми національного закону щодо злочину геноциду, або ж про розширене визначення злочину геноциду. Цілком можливим є також ухвалення рішення щодо вчинення геноциду як на основі національного закону, так і на основі Конвенції про геноцид.

Висновки. Геноцид, як один з найтяжчих міжнародних злочинів та безумовно складає істотну загрозу миру та безпеці людства. Запровадження державами ефективних міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності за геноцид триває, однак відбувається дуже повільно.

При притягненні держави-правопорушниці до відповідальності мають бути дотримані наступні елементи: визнання злочину, припинення та запевнення в його не повторенні, поновлення порушених прав як в матеріальному, так і в моральному плані, покарані винні особи та реорганізовані інститути. Отже, для протидії, запобігання та попередження злочину геноциду необхідна співпраця всіх держав світу.

Література

1. Бендерський Ю. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочинів проти миру і безпеки людства. Економіка України. 2013. № 1. С. 12–15.
2. Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього. URL: <https://holodomorinstitute.org.ua/documents/konvencziya-oon-pro-zapobigannya-zlochynu-genocyzdu-i-pokarannya-za-nogo/>
3. Лєган І.М. Історико-правові передумови становлення та розвитку міжнародного співробітництва у боротьбі із транснаціональною злочинністю. Альманах міжнародного права. № 25. 2021. С. 112–120
4. Лєган І.М. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності: монографія. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 328 с.
5. Ребриш Р.І. Геноцид як злочин проти безпеки людства за міжнародним кримінальним правом. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Серія Право. Випуск 41. Том 2. С. 127–129.
6. Статут ООН 1945 року Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
7. Ярошевич П.Д. Сутність та причини вчинення злочинів проти миру і безпеки людства. Право України. 2014. № 7. С. 11–13.

Анотація

Леган І. М. Геноцид як злочин проти безпеки людства відповідно до міжнародного кримінального права. – Стаття.

У статті досліджується сутність геноциду як міжнародного злочину шляхом аналізу норм міжнародного кримінального права та аналізу особливостей міжнародно-правової практики. Охарактеризовані способи вчинення, інструменти та механізми реалізації геноциду як тяжкого міжнародного злочину. Доведено, що реалізація геноциду неможлива без залучення дієвого та ефективного державного механізму.

Науковий інтерес до даної проблематики зумовлений необхідністю поглибленого вивчення історії ухвалення Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 9 грудня 1948 року Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, що набула чинності у 1951 році.

У статті доведено, що у певних випадках рішення Ради Безпеки ООН можуть мати політичне забарвлення. У статті визначено, що заборона геноциду є нормою міжнародного права, порушення якої констатує наявність міжнародного злочину.

Доведено, що принцип особистої кримінальної відповідальності застосовується однаково і без будь-яких винятків до всіх осіб у межах їх відповідальності на рівні державної влади чи військового командування, виходячи з конкретної участі таких осіб у вчиненні актів геноциду. Крім того, доведено, що геноцид є не лише тяжким, але й масовим порушенням прав людини.

У статті пояснено, що існують певні спірні аспекти визначення злочину геноциду, основними з яких залишаються ідентифікація жертв, встановлення наміру знищити, цілком або частково, національну, етнічну та/або інші групи, а також встановлення вини.

У статті охарактеризовано, що основними чинними міжнародно-правовими суб'єктами механізму боротьби з міжнародними злочинами, в тому числі зі злочином геноциду, є Рада Безпеки ООН, Міжнародний Суд ООН та Міжнародний кримінальний суд. Крім того, у статті сконцентровано увагу на питаннях притягнення до відповідальності держави-правопорушниці.

Ключові слова: геноцид, право, закон, злочин, кримінальне право, безпека людства.

Summary

Legan I. M. Genocide as a crime against human security under international criminal law. – Article.

The article examines the essence of genocide as an international crime by analyzing the norms of international criminal law and analyzing the peculiarities of international legal practice. The methods of committing, tools and mechanisms of genocide as a serious international crime are characterized. It has been proven that the implementation of genocide is impossible without the involvement of an effective and efficient state mechanism.

Scientific interest in this issue is due to the need for an in-depth study of the history of the adoption by the General Assembly of the United Nations on December 9, 1948 of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, which entered into force in 1951.

The article proves that in certain cases the decisions of the UN Security Council can have a political color. The article states that the prohibition of genocide is a norm of international law, the violation of which establishes the existence of an international crime.

It has been proven that the principle of personal criminal responsibility applies equally and without any exceptions to all persons within the limits of their responsibility at the level of state power or military command, based on the specific participation of such persons in committing acts of genocide. In addition, it has been proven that genocide is not only a grave, but also a massive violation of human rights.

The article explains that there are certain controversial aspects of the definition of the crime of genocide, the main of which remain the identification of victims, the establishment of intent to destroy, in whole or in part, national, ethnic and/or other groups, as well as the establishment of guilt.

The article describes that the UN Security Council, the UN International Court of Justice, and the International Criminal Court are the main active international legal entities of the mechanism for combating international crimes, including the crime of genocide. In addition, the article focuses on the issues of bringing the offending state to justice.

Key words: genocide, law, law, crime, criminal law, human security.